

**AHOLI VA HUDUDLARNI TEXNOGEN XUSUSIYATLI FAVQULOTDA  
VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISHNI TASHKIL ETISH**

*Nazarov Jasur Sobirovich*

*Xorazm viloyati Hazorasp tumani*

*FVB FVPB inspektori katta leytenant*

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada aholi va hududlarni texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishni tashkil etish masalalari keng o'rganilgan. Ushbu muammo bo'yicha nazariy yondashuvlar, metodlar va zamonaviy texnologiyalar tahlil qilingan. Muhofaza qilishning samarali usullari va mexanizmlari, shuningdek, amaliy natijalar va tavsiyalar keltirilgan. Texnogen xavflarning oldini olish, ularni bartaraf etish va boshqarish usullariga alohida e'tibor qaratilgan.

**Kalit so'zlar:** texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar, muhofaza qilish, xavfsizlik, boshqaruv, metodlar, tahlil, amaliy tavsiyalar.

Bugungi kunda aholi va hududlarni texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan himoya qilish masalasi dolzarb muammo hisoblanadi. Texnogen xavflar sanoat korxonalarini, transport infratuzilmalari, energetik tizimlar va boshqa texnogen ob'ektlar faoliyati bilan bevosita bog'liq. Ushbu xavflar o'z vaqtida aniqlanmasa yoki nazorat qilinmasa, katta ko'lamli talafotlarga olib kelishi mumkin.

Texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha samarali chora-tadbirlar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Shuningdek, xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish, zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy qilish, xavfsizlik tizimlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu mavzu bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlilida texnogen xavflarni baholash, ularni oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha xalqaro hamda milliy tajribalar keng ko'lamda o'rganilgan. Energetika, yirik ishlab chiqarish, qurilish va xizmat ko'rsatish obektlarida favqulodda vaziyatlarning oldini olish, xavfni boshqarish, texnogen avariylarni o'z vaqtida bartaraf etishning yangi standart hamda metodikalarini ishlab chiqish va favqulodda vaziyatlar sharoitlarida harakatlanish amaliyotida yo'lga qo'yish. Jahon tajribasida ko'plab mamlakatlar favqulodda vaziyatlarni boshqarishning milliy tizimlarini shakllantirishga e'tibor qaratgan. Xususan, AQSh, Yaponiya, Rossiya kabi davlatlarda texnogen xavflar bilan kurashish bo'yicha ilg'or yondashuvlar ishlab chiqilgan.

Mahalliy darajada esa, O'zbekiston Respublikasida texnogen xavflarni boshqarish bo'yicha qator qonun hujjatlari va me'yoriy hujjatlar ishlab chiqilgan. Ushbu hujjatlar favqulodda vaziyatlarda aholini muhofaza qilish, texnogen xavflarni

kamaytirish va ularning oqibatlarini bartaraf etish borasida samarali choralarni belgilab beradi.

Maqolada quyidagi metodlardan foydalanildi: Ilmiy kuzatuv: Texnogen favqulodda vaziyatlarning yuzaga kelish omillari va ularning aholi hayotiga ta'sirini o'rganish.

Taqqoslash: Xorijiy va mahalliy tajribalarni taqqoslash orqali samarali choratadbirlarni aniqlash.

Statistik tahlil: Texnogen xavflar bo'yicha statistik ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish.

Kartografik metod: Hududlardagi xavf darajasini aniqlash uchun xaritalardan foydalanish.

Modellashtirish: Texnogen xavflarni baholash va bashorat qilish bo'yicha matematik modellarni qo'llash.

Monitoring: Favqulodda vaziyatlarni kuzatish va aniqlash uchun texnologik vositalardan foydalanish.

Texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar (FVV) tushunchasi:

Texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar - texnika va texnologiya vositalarining ishdan chiqishi, avariya va halokatlar, portlashlar, yong'inlar, radioaktiv, kimyoviy va biologik xavfli moddalar bilan ifloslanish va boshqa texnogen omillar natijasida yuzaga keladigan favqulodda holatlar hisoblanadi. Bunday holatlar insonlar hayotiga, atrof-muhitga va iqtisodiy ob'ektlarga katta zarar yetkazishi mumkin.

Texnogen xususiyatli Favqulodda vaziyatlar (FVV) sabablari bo'yicha har bir sababga batafsil ma'lumot quyidagicha:

Sanoat korxonalaridagi avariya

Ta'rifi: Zavodlar, kimyo korxonalarini, neft-gaz qazib olish va qayta ishlash korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlari nazoratining yo'qolishi, asbob-uskunalarining nosozligi, yoki xavfsizlik qoidalariga rioya qilmaslik natijasida yuzaga keladigan avariya.

Misollar: - 1984-yilda Hindistondagi Bxopal fojiasi - kimyoviy korxonadan zaharli gazlarning chiqishi.

- 2020-yilda Livanning Bayrut shahrida ommaviy portlash - kimyoviy moddalar noto'g'ri saqlangani natijasida.

Oldini olish choralar:

- Korxonalarni texnik ko'riklardan o'tkazish va muntazam monitoring qilish.
- Xodimlar uchun xavfsizlik bo'yicha treninglarni tashkil qilish.
- Favqulodda vaziyatlarda tezkor javob berish rejalarini ishlab chiqish.

Transport tizimidagi halokatlar

Ta'rifi: Avtomobil, poyezd, samolyot yoki dengiz transportlaridagi texnik nosozliklar, noto'g'ri boshqaruv, tabiiy ofatlar yoki odam omilining xatolari tufayli

sodir bo‘ladigan avariylar.

Misollar:

- 2014-yilda Malayziya Airlines MH370 reysi yo‘qolishi.
- 2013-yilda Lakkoniya paromining dengizda cho‘kishi.

Oldini olish choralar:

- Transport vositalarining texnik ko‘rikdan o‘tishini ta'minlash.
- Xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya qilish.
- Favqulodda vaziyatlarda evakuatsiya va qutqaruv rejalari bo‘lishi.

Energetika obektlaridagi nosozliklar

Ta'rifi: Elektr stansiyalari, gaz va neft uzatish tarmoqlaridagi texnik nosozliklar, uskunalarning ishdan chiqishi yoki tabiiy ofatlar tufayli sodir bo‘ladigan avariylar.

Misollar:

- 2009-yilda Rossiyaning Sayano-Shushenskaya GES halokati.
- 2010-yilda Meksika ko‘rfazidagi Deepwater Horizon neft platformasi portlashi.

Oldini olish choralar:

- Energetika ob'ektlarida texnik xizmat ko‘rsatishni doimiy ravishda amalga oshirish.

- Yangi texnologiyalarni joriy etish orqali xavfsizlikni ta'minlash.
- Tarmoqlarni muntazam kuzatib borish va xavflarni aniqlash.

Kimyoviy va radioaktiv moddalarning tarqalishi

Ta'rifi: Atom elektr stansiyalaridagi avariylar, zaharli gazlarning chiqishi yoki radioaktiv moddalar tarqalishi natijasida ekologik va insoniy talofatlar yuzaga keladi.

Misollar:

- 1986-yilda Chernobil AES avariysi
- radioaktiv moddalar tarqalishi.
- 2011-yilda Yaponiyaning Fukusima AES halokati.

Oldini olish choralar:

- Radioaktiv va kimyoviy moddalar saqlash, tashish va utilizatsiyasi qoidalariga qat'iy rioya qilish.

- Atom elektr stansiyalarida xavfsizlik tizimlarini mukammal qilish.
- Halokatlarni aniqlash va tezkor javob berish tizimlarini rivojlantirish.

Inshootlarning buzilishi va portlashlar

Texnik qurilmalar, binolar yoki muhim infratuzilmalarning qulashi yoki portlashi texnik nosozliklar, noto‘g‘ri qurilish yoki xavfsizlik qoidalariga rioya qilmaslik sababli yuzaga keladi.

Misollar:

- 2020-yilda Bayrut portidagi portlash (noto‘g‘ri saqlangan ammoniy nitrat).
- 2013-yilda Bangladeshdagi Rana Plaza binosining qulashi.

Oldini olish choralar:

- Qurilish me'yorlariga qat'iy rioya qilish.
- Inshootlarning texnik holatini muntazam tekshirish.
- Portlovchi moddalarni xavfsiz saqlash.

Muhofaza qilishning asosiy tamoyillari:

- Oldindan ogohlantirish va xavfsizlik choralarini ko'rish: Tashkilotlar va aholini oldindan xabardor qilish va tayyorlash.

- FVV paytida tezkorlik bilan muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirish: Tashkiliy, texnikaviy va evakuatsiya choralari.

- Rejalashtirish va prognozlash: Tahlil qilish va favqulodda vaziyatlar yuzaga kelish ehtimolini aniqlash.

- Favqulodda vaziyatlar yuz berganda aholiga yordam ko'rsatish va evakuatsiya tadbirlarini amalga oshirish.

Texnogen xususiyatli FVVdan muhofaza qilishni tashkil etish:

- Monitoring va tahlil:

- Doimiy kuzatuvlar va xavfli hududlarni aniqlash.

- Favqulodda vaziyatlar yuzaga kelish ehtimolini aniqlash va prognozlash.

- Rejalashtirish:

- FVVlar yuz berganda aholini xavfsiz joylarga ko'chirish.

- Shaxsiy va jamoaviy himoya vositalarini ta'minlash va ulardan foydalanish bo'yicha yo'riqnomalarni ishlab chiqish.

- Tayyorlash va o'quv mashg'ulotlari:

- Aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishga tayyorlash bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish.

- FVV xizmatlarining tayyorgarlik darajasini oshirish.

- Favqulodda vaziyatlar bo'yicha maxsus xizmatlar:

- Qutqaruv xizmatlari, tez yordam xizmati, yong'in xavfsizligi xizmati va boshqa favqulodda xizmatlarning ishtiroki. Texnogen xususiyatli FVVlarda qo'llaniladigan usullar:

- Radiatsiya, kimyoviy va biologik xavflardan muhofaza qilish:

- Himoya kiyimlari, gaz niqoblari, filtrlar va boshqa vositalardan foydalanish.

- Mexanik himoya vositalarini qo'llash:

- Maxsus binolar, boshpanalar va boshqa inshootlar yordamida muhofaza qilish.

- Evakuatsiya va aholini xavfsiz joyga ko'chirish:

- Maxsus marshrutlar va evakuatsiya rejalari.

- Sog'liqni saqlash va favqulodda yordam ko'rsatish tizimlari:

- Jarohatlanganlarga tez tibbiy yordam ko'rsatish va ularni davolash.

Qonunchilik va me'yoriy hujjatlar:

- O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolar muhofazasi to'g'risida"gi qonuni.

- Texnogen xavflarni bartaraf etish bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlar.

Amaliy mashg'ulotlar:

- O'quv mashg'ulotlari: Texnogen xususiyatli FVV yuzaga kelganda qanday harakat qilish bo'yicha treninglar.

- Muhofaza vositalaridan foydalanishni o'rgatish: Gaz niqoblari, himoya kiyimlari va boshqa vositalarni to'g'ri qo'llash.

- Evakuatsiya qilish rejasini ishlab chiqish va mashq qilish: Maxsus marshrutlar va evakuatsiya joylari haqida ma'lumot berish.

Natijalar asosida texnogen xavflardan muhofaza qilish tizimlarini yaxshilash bo'yicha bir qancha takliflar ishlab chiqildi. Xususan,:

- Texnologik vositalarni takomillashtirish orqali xavfsizlik tizimlarini rivojlantirish.

- Xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish.

- Nazorat va monitoring tizimlarini kuchaytirish.

- Aholi va hududlar xavfsizligini ta'minlashga yo'naltirilgan dasturlarni ishlab chiqish.

### **Xulosa**

Texnogen xususiyatli Favqulodda vaziyatlarning oldini olish uchun xavfsizlik choralari va monitoring tizimlarini takomillashtirish, xavfsizlik bo'yicha o'quv dasturlarini joriy etish va tezkor javob berish tizimlarini doimiy ravishda yangilab borish zarur.

Aholi va hududlarni texnogen xavflardan muhofaza qilishni tashkil etish samaradorligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, xavflarni boshqarish tizimlarini takomillashtirish va ularni uzluksiz ravishda rivojlantirib borish lozim. Shuningdek, texnogen xavflarni boshqarish bo'yicha qator yangi yondashuvlarni joriy qilish va ulardan foydalanish imkoniyatlari keltirib o'tilgan.

### **Adabiyotlar:**

1. O'zbekiston Respublikasining «Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to'g'risida»gi Qonuni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligini tashkil etish to'g'risida» 1996 yil 4 martdagi PF-1378-son

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan ishonchli muhofaza qilish soxasini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish to'g'risidagi» 2025-yil 20-oktabr kunidagi PF-185-son

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Favqulodda vaziyatlar organlari faoliyatini yanada takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida» 2025-yil 20-oktabr kunidagi PQ-310-son

5. O'zbekiston Respublikasining «Fuqaro muhofazasi to'g'risida»gi Qonuni.

6. Амиров, М. У., & Эрхонбоев, Н. А. Ў. (2023). «Безопасность жизнедеятельности» современная актуальность изучения науки.

7. Bobojonov R.D., Ibragimov E.I. Hayot faoliyat xavfsizligi. /Ma'ruza to'plami. Toshkent, TIQXMI, 2010.

8. Амиров, М. У., & Эрхонбоев, Н. А. Ў. (2023). Рассмотрение мер по обеспечению личной безопасности и здоровья в сфере безопасности жизнедеятельности.

9. Abdazimov, S. K., & Medeshev, B. E. (2023). LABOR PROTECTION RULES AND INSTRUCTIONS WHEN USING COMPUTER AND ORG TECHNIQUES IN PRODUCTION ENTERPRISES, ORGANIZATIONS AND INSTITUTIONS ARE WE DOING IT RIGHT